

ДО: КОМИТЕТОТ НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА

АЛТЕРНАТИВЕН ИЗВЕШТАЈ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА КОНВЕНЦИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

СЕКМЕНТИ ОД ИНТЕРЕС:

ГЕНЕРАЛНИ МЕРКИ И ПРИНЦИПИ НА КОНВЕНЦИЈАТА

ПРАВОТО НА УЧЕСТВО НА ДЕЦАТА ВО ДОНЕСУВАЊЕ ОДЛУКИ ВО
ОБРАЗОВАНИЕТО И ЛОКАЛНИОТ ЖИВОТ

КВАЛИТЕТ И ПРАКСИ НА ОБРАЗОВАНИЕ

Извештајот го поднесува:

КОАЛИЦИЈА НА МЛАДИНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ „СЕГА„

Финансиска поддршка за подготовка на извештајот:

ДЕТСКА ФОНДАЦИЈА ПЕСТАЛОЦИ

Скопје, Октомври 2009

СОДРЖИНА НА ИЗВЕШТАЈОТ

РЕЗИМЕ НА ИЗВЕШТАЈОТ	3
А. Вовед	3
Б. Заклучоци и препораки	4
1. Објаснување на процесот на прибирање и анализа на податоци	10
2. Резултати од анализата според сегменти на интерес	11
2.1 Генерални мерки (член 4, 42 и 44)	11
2.2 Генерални принципи	17
2.3 Граѓански права и слободи	21
2.4 Образование, забава и културни активности (член 28 и 29)	24
3. Прилози	31
Прилог 1 - Табела за опфатеност на испитаници во истражувањето	31
Прилог 2 – Листа на анализирани закони и документи	34
Прилог 3 – Листа на интервјуирани клучни преставници од сферата заштита на детски права	38
Прилог 4 – За Коалиција СЕГА	38
Прилог 5- За истражувачкиот тим	40

Листа на кратенки

Извештај-	Алтернативен извештај за спроведување на Конвенцијата за првата на детето во Република Македонија
Коалиција Сега -	Коалиција на младински организации СЕГА
Конвенција -	Конвенција за правата на детето
МОН-	Министерство за образование и наука
МНР -	Министерство за надворешни работи
Комисија-	Национална комисија за заштита на правата на децата
НАП-	Национален Акционен План за правата на децата во Република Македонија
НПРО-	Национална Програма за развој на образованието
НВОи-	Невладини организации
ЕЛС -	Единици на локалната самоуправа

РЕЗИМЕ НА ИЗВЕШТАЈОТ

A. Вовед

Коалицијата на младински организации СЕГА (во понатамошниот текст Коалиција СЕГА) го поднесува овој Алтернативен извештај за спроведување на Конвенцијата за правата на детето во Република Македонија (во понатамошниот текст Извештај) до Комитетот на Обединетите Нации за заштита на правата на детето (во понатамошниот текст Комитет). Целта на Извештајот е да даде објективна слика за спроведувањето на Конвенцијата за правата на детето (во понатамошниот текст Конвенција) на локално и национално ниво, како и за постапувањето по препораките на Комитетот од февруари 2000 година.

Извештајот ги обработува следниве сегменти од Конвенцијата:

- Генерални мерки (донесување и измена на законска легислатива; постоење и функционирање на мониторинг/координативни структури за спроведување на Конвенцијата на национално и локално ниво; соработката на државата со НВО и на институциите помеѓу себе, дистрибуција на Конвенцијата)
- Генерални принципи (правото да се даде и да се слушне мислењето на децата и да биде земено во предвид, право на учество на децата во донесувањето одлуки во образованието и локалниот живот)
- Граѓански права и слободи (недискриминација, право на здружување и пристап до информации за детските права)
- Образование, забава и културни активности (законска регулатива, квалитет и практики во образованието, неформално образование и интеркултурно образование)

Селекцијата на сегментите кои се од интерес на Извештајот е направена на основа на претходното искуство и експертиза на Коалиција СЕГА која работи на застапување и лобирање со цел подобрување на состојбата на децата и младите во Република Македонија¹. Во текот на својот развој Коалиција СЕГА се профилираше во одредени сфери кои ги засегаат децата и младите. Фокусот на активностите е ставен на: креирање младински политики, остварување и практикување на правото на учество и правото на здружување на децата и младите и директната поддршка на децата и младите. Преку своите теренски активности и работата со децата и младите Коалиција СЕГА увиде дека правото на учество и правото на здружување на децата и младите многу малку се познаваат и многу малку се применуваат, како од страна на возрасните и институциите, така и од самите деца и млади како носители на тоа право. Исто така праксата покажа дека во најголем дел не постои проактивна политика за работа со деца и млади пред се на локално ниво.

Во тој контекст Коалиција СЕГА покренa иницијатива и со финансиска поддршка на Детската Фондација Песталоци во периодот Мај – Септември 2009 година спроведе темелно истражување. Од истражувањето се изработија два клучни документи: Анализа на состојбата од спроведувањето на детските права (фокус право на учество, право на здружување и право на квалитетно образование) и овој Извештај за спроведувањето на Конвенцијата кој се темели на наодите од извршената анализа.

---

¹ Подетална информација за Коалиција СЕГА е дадена во Прилог 4

Покрај поддршката од Фондацијата Песталоци, истражувањето се спроведе и со логистичка поддршка од организациите членки на Коалиција СЕГА², учество на деца анкетари при спроведување на анкетата и експертска поддршка од тимот истражувачи ангажиран за спроведување на истражувањето. По пат на јавен конкурс, од редовите на организациите членки беа регрутирани мапирачи, анкетари и фасилитатори на фокус групите. Исто така членките и регионалните канцеларии ја организираа соработката со училиштата, контактите со локалните институции и ги идентификуваа и организираа родителите и децата учесници на фокус групите. Подготовката на методологијата и инструментите за истражувањето, како и целокупната анализа и пишувањето на аналитичките документи и го спроведе тим од три надворешни консултанти³. Во подготовката на Извештајот беа вклучени⁴: 1160 деца, 15 Единици на локална самоуправа (ЕЛС), 15 Центри за социјална работа (од 14 градови), 105 основни и средни училишта, 44 Невладини организации (НВОи) (од 14 градови), 5 Канцеларии на Министерството за образование и наука (МОН), 4 Заменици на Народниот правобранител и 59 родители (од 14 градови).

Б. Заклучоци и препораки

Заклучоци

1. Генерални мерки

Се согласуваме со информациите во извештајот од државата дека е постигнат напредок во подобрување на законите, донесување и измена на подзаконски акти и национални стратегии кои предвидуваат вклучување на принципите и одредбите на Конвенцијата во националната законска рамка. Сепак во рамки на преземените подобрувања не е даден еднаков третман и еднакво место на сите одредби од Конвенцијата. Така, нема никакви законски одредби кои го регулираат учеството на децата при донесување одлуки во сферата на образованието и локалниот живот (учество во одлучувањето во општините). Исто така и покрај подобрувањата, се соочуваме со мошне слабо спроведување на тие решенија во пракса.

Нема интегриран систем за заштита на правата на децата на национално ниво и локално ниво. Воспоставената Национална комисија за заштита на правата на децата (во понатамошниот текст Комисија) не функционира во континуитет. Нема извештаи од нејзината работа кои се достапни за јавност и кои би укажале на активностите на Комисијата за спроведување на Националниот Акционен План за правата на децата во Република Македонија (НАП).

Нема координирано и систематско спроведување на НАП. Институциите на локално ниво не се доволно информирани за постоењето на планот и не го користат како основа за планирање на активности за заштита на детски права. Нема дефиниран систем за следење на спроведувањето на планот. Планот не е сеопфатен, поставен е на ниво на стратегија, а не на ниво на Акционен план. Отсутува структура на локално и национално ниво која ќе го спроведува и следи планот на систематски начин. Само 6 општини од вкупно 15 опфатени со мапирањето имаат воспоставено комисија или

² Зона Кавадарци, Младински Совет – Охрид, Младински совет – Прилеп, Фокус – Ресен, Форум на млади – Битола, Семпер – Битола, СПУКМ. Младински центар за разрешување и превенција на конфликти – Скопје, Младински клуб – Штип, Институт за развој на заедницата – Тетово, Мултикултура – Тетово, Мрежа на млади фармери – Скопје, Интеркултура – Скопје

³ Краток опис на експертизата на тимот е даден во прилог 5

⁴ Детален преглед на вклучените страни во истражувањето е даден во прилог1, 2 и 3

одговорно лице за заштита на детски права. Исто така, само 6 општини од 15 вклучени во истражувањето подготвиле локални акциони планови за имплементација на Конвенцијата.

Институциите на локално ниво се изјаснуваат дека соработуваат меѓу себе, но според добиените податоци од истражувањето може да се заклучи дека има многу мала координација помеѓу нив како по однос на нивните обврски за спроведување на Конвенцијата така и за активности кои тие поединечно ги преземаат. Училиштата се една од институциите на локално ниво со која сите други институции најмногу соработуваат. Во пракса соработката помеѓу државата и невладините организации (НВОи) се одвива најчесто по иницијатива на НВОи, а во отсуство на државна политика со која би се регулирала соработката според дефинирани критериуми.

Не е воспоставен систем од страна на државата за редовна дистрибуција на Конвенцијата до децата и до институциите. Иако најголемиот дел од институциите изјавиле дека се запознати со содржината на Конвенцијата, консултирањето на Конвенцијата не е редовна практика во нивната секојдневна работа. Иако децата се едуцираат за детските права во рамки на формалното и неформалното образование, само 31% од децата знаат што е Конвенцијата, а 80% од децата не ја виделе т.е. не се сигурни дали ја виделе Конвенцијата. 71% од децата велат дека се делумно информирани за нивните права.

Освен Комисијата која е координативен механизам, не постои стручно тело составено од експерти од областа на детски права. Одделот за детски права при Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците има маргинална улога во заштитата на детските права, без соодветен капацитет и поставеност во хиерархијата на Министерството за образование и наука (МОН).

2. Генерални принципи

Спроведувањето на правото на учество на децата во образованието и локалниот живот во пракса речиси и да не постои. Институциите тврдат дека имаат механизми преку кои го бараат мислењето на децата и ги вклучуваат децата во одлучувањето, но ретко даваат примери кога и како тоа го прават. Дадените примери се однесуваат на законски обврски да го бараат мислењето на децата или пак барање на мислењето за несуштински прашања. Децата велат дека тие не одлучуваат во училиштето. Тоа го прават родителите и наставниците заедно или одвоено. Според Законот за основно образование не се дава законска можност децата да учествуваат во одлучувањето за оценките, тоа можат да го прават родителите. Механизмите за учество на децата во одлучувањето во училиштата не се законски дефинирани, децата не ги познаваат таквите механизми и во најголем дел изјавиле дека сами се преставуваат себеси во училиштето. Исто така децата, многу малку знаат за значењето и улогата на ученичките и училишните заедници, а уште помалку знаат за сопствената улога во тие заедници. 41% од децата не знаат како се донесуваат одлуките во општината, или веруваат дека тоа го прават возрасните (35%). Законот за локална самоуправа не го уредува прашањето за учество на децата во донесувањето одлуки кои се битни за нив.

3. Граѓански права и слободи

Во Република Македонија сеуште не е донесен посебен Закон за заштита од дискриминација, додека пак во законите од сферата на образованието дадена е само општа забрана на секаков вид на дискриминација. Тоа оневозможува дефинирање на

формите на дискриминација и нивно правилно препознавање. Исто така во отсуство на таков закон не постојат ниту процедури за постапување во случаи на дискриминација. Најголемиот дел од децата искусиле понижување најмалку еднаш или два пати, а како најчести причини за понижување ги наведуваат успехот на училиште, материјалниот статус и етничката припадност.

Според постоечкиот Закон за здруженија на граѓани и фондации ограничено е правото на децата за здружување во здруженија. Според одредбите на законот децата не можат да се јават како основачи на здружение. 81% од децата велат дека децата треба да се здружуваат во организации и да работат за заштита на детските права, но најголемиот дел од нив не членуваат во такви организации. Иако сите институции на локално ниво го поддржуваат здружувањето на децата, сепак не се проактивни со цел да ги поттикнат децата на здружување.

Децата ретко ги добиваат информациите за нивните права на систематски и организиран начин. Најчесто се информираат преку ТВ и радио за своите права, што значи институциите немаат водечка улога во информирањето иако имаат главна обврска да ги информираат децата. Иако се донесени законски решенија за заштита на децата од содржини кои може да имаат негативен ефект врз нивниот психички и интелектуален развој, во пракса медиумите ретко се придржуваат на насоките за заштита на децата од такви содржини.

4. Образование, забава и културни активности

Во областа на подобрување на квалитетот на образованието преземени се позитивни законски измени во законската регулатива која го регулира основното и средното образование. Процесот на реформи во образованието е започнат да се спроведува со донесувањето на Националната Програма за развој на образованието од 2006 година (НПРО) и неопходно е повеќе време за да се согледаат ефектите од реформите. Реформите се однесуваат на подготовки на кадарот, дообучување, промени во наставните програми, подобрување на работните услови, осовременување на наставата. Од друга страна, јавноста е сведок на преземањето на избрзани законски решенија како што се одредбите за воведување на веронаука во училиштата и екстерно оценување, кои беа укинати од Уставниот суд. Исто така реализацијата на проектите Компјутер за секое дете и Бесплатни учебници покажуваат дека недоволно се посветува внимание на изводливоста на реформите во пракса, т.е. колку постојат неопходни предуслови за да се спроведи одредена реформа. Искуствата од спроведувањето на реформите без соодветно длабинско истражување на долгорочните влијанија и нивната изводливост покажуваат дека недоволно се посветува внимание на изводливоста на реформите во пракса, т.е. колку постојат неопходни предуслови за да се спроведи одредена реформа.

Квалитетот на образованието прикажан преку знаењата што ги добиваат учениците, креативноста на наставниците и условите за работа не е на задоволително ниво. Квалитетот на наставниот кадар и квалитетот на наставата во пракса во најголем дел е поврзан со оценките на учениците, иако законските промени предвидуваат да се применува самоевалуација во училиштето, подготовка на развојни планови со цел подобрување на квалитетот на образованието како и интегрална евалуација на училиштето од страна на Државниот просветен инспекторат. Во пракса критериумите по кои се спроведуваат оценувањето на наставниот кадар и оценување на можностите за напредување не се соодветни. И додека напредувањето во следен степен се прави на основа на мислење на комисија, објективноста и професионалноста на наставниците се

проценуваат главно врз на основа на екстерното проверување на постигнувањата на успехот на учениците (споредено со оценките кои наставникот ги дал). Со тоа повторно квалитетот на наставата се поистоветува со оценките на учениците.

Иако во Законот за основно и средно образование и во националните документи од оваа сфера ставен е акцент на промоција на мултикултурализмот и интеркултурализмот, во пракса не се понудени алатки како да се промовираат и како децата да научат повеќе за своите соученици кои имаат различна етничка припадност или религија од нивната.

Неформалните облици на образование се законски дефинирани само за возрасни, но не и за деца. Иако децата се задоволни од знаењето што го добиваат преку неформалното образование, во пракса пак училиштата не се проактивни во овозможувањето неформално образование за децата и најчесто се јавуваат како партнери на иницијативите од НВОи. Училиштата немаат систематски приод за редовно вклучување на децата во неформалното образование.

Препораки

1. Генерални мерки

Препорачуваме да се ревидира работата и улогата на Комисијата. Потребно е да се ревидираат постоечките или да се дефинираат нови критериуми за избор на членови во комисијата и соодветно на нив да се избере ново членство. При дефинирање на критериумите за членство да се разгледаат можностите за вклучување на поголем број релевантни граѓански организации во работата на Комисијата кои би имале консултативен статус при донесување одлуки и улога на ко – менаџмент структури при спроведување на таквите одлуки. Исто така треба да се дефинираат процедури кои ќе обезбедат континуитет во работењето на комисијата како и редовно известување на јавноста за преземените активности.

Комисијата во соработка со Министерството за локална самоуправа, Министерството за труд и социјална политика, граѓански организации и меѓународни донатори да ја зајакне имплементацијата на законските одредби на локално ниво преку задолжително формирање комисији за заштита на правата на децата во рамки на Единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) и подготовка на локални акциони планови за заштита на детските права во оние општини во кои не постојат.

Да се ревидира НАП и во негови рамки да се предвиди јасна одговорност на институциите за спроведување на конкретни активности од планот согласно нивната надлежност. Во ревизијата на Планот да се земат во предвид мислењата, спроведените анализи и искуствата на граѓанските здруженија и меѓународните донатори од областа заштита на детски права. Планот треба да содржи приоритети и конкретни постигнувања на годишно ниво. Во тој контекст Комисијата да изработи систем за следење и оценување на спроведувањето на Планот на национално и локално ниво. Системот треба да содржи јасно одредени индикатори преку кои ќе се мерат постигнувањата.

ЕЛС треба да бидат носители на политиката за заштита на правата на децата на локално ниво и во тој контекст да ја координираат реализацијата на локалните акциони планови. Имајќи ја во предвид централната улога на образовните институции во спроведувањето на таквата политика се препорачува тие да бидат јадро на сите

активности во кои ќе се вклучат и другите надлежни институции и граѓански организации на локално ниво.

Државата да ја постави Конвенцијата како задолжителна литература и да ја дистрибуира заедно со учебниците за соодветното одделение во кое таа се изучува. Изучувањето на детските права да се фокусира на индивидуално изучување на суштината на секое право и начинот на негово остварување. Вакви едукации исто така се препорачуваат за родителите, за наставниците и за општинската администрација.

Препорачуваме одвојување на Одделот за детски права при Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците, како самостоен орган во рамки на МОН. При тоа посебно внимание да се посвети на зајакнување на улогата на овој Оддел како стручно тело составено од експерти од областа детски права.

2. Генерални принципи

Државата треба да го регулира учеството на децата во донесувањето одлуки во образованието и во локалниот живот во рамки на Законот за основно образование, Законот за средно образование и Законот за локална самоуправа. Во овие закони да се дефинираат сегментите во кои е потребно задолжително вклучување на децата, механизмите за учество на децата и критериуми за функционирање на тие механизми. Потенцијалните форми на учество на децата вклучуваат формирање на ученички организации, училишни заедници, совети на деца и млади, детски парламенти и младински центри.

Во контекст на практично спроведување на правото на учество на децата во донесувањето одлуки во образованието и локалниот живот, препорачуваме училиштата во соработка со граѓански здруженија кои работат на прашањето на учество да преземат активности за едукација и менторство на децата и на наставниците за воспоставување и функционирање на механизмите за учество.

3. Граѓански права и слободи

Препорачуваме што поскоро да се донесе Законот за заштита од дискриминација во кој ќе бидат вклучени посебни одредби за дефинирање на формите на дискриминација на децата и механизмите за заштита на децата од дискриминација.

Да се воведат законски одредби во Законот за здруженија на граѓани и фондации со кои ќе се прошират можностите за формирање здруженија од страна на децата. Предлагаме законско утврдување на формите на здружување на децата во училиштата, како и прецизирање механизми и процедури за функционирање на таквите здружувања.

На ниво на Совет за радиодифузија препорачуваме воведување контролни механизми за содржините кои медиумите ги пласираат, а се достапни до децата како и систем на редовно следење на програмите на медиумите. Во следењето на овие содржини да се активираат и граѓанските организации.

4. Образование, забава и културни активности

Со цел подобрување на квалитетот на наставата препорачуваме понатамошно преземање на инфраструктурни зафати во координација помеѓу државата, ЕЛС и

училиштата. Оваа мерка се препорачува како приоритетна со цел да се овозможат неопходни услови за работа во сите училишта, па потоа да се преземаат зафати со цел унапредување на технологијата во училиштата.

Препорачуваме проактивна политика на државата со цел намалување на бројот на ученици по класови и во тој контекст во Законот за основно и средно образование препорачуваме да се намали горната граница на ученици во класот од 34 на 30.

Државата да спроведува длабински истражувања и анализи за изводливоста на решенијата во пракса. Исто така се препорачува консултирање и ангажман на граѓански организации при спроведување на реформите.

Да се подготви и спроведе план за обезбедување на соодветна литература и наставен кадар со цел припадниците на етничките заедници кои не учат на својот мајчин јазик, да почнат да учат на својот мајчин јазик или барем да можат да изберат изучување на тој јазик како изборен предмет. При тоа предност во обезбедувањето на литература и кадар да се даде на оние училиштата во кои бројот на деца од одредени етнички заедници (како на пример Роми, Турци и Власи) е поголем во споредба со други училишта.

Бирото за развој на образованието да предвиди и да вклучи алатки преку кои ќе се промовираат мултикултурализмот и интеркултурализмот со цел децата да научат повеќе за своите соученици кои имаат различна етничка припадност или религија од нивната. Се препорачува соработка со граѓанските организации за спроведување на оваа препорака.

Да се регулира неформалното образование за деца во рамките на Законите за основно и средно образование. Да се задолжат училиштата редовно да вклучуваат вакви активности во рамки на нивните годишни програми и да го предвидат начинот на нивната реализација.

1. Објаснување на процесот на прибирање и анализа на податоци

Истражувањето кое го спроведе Коалиција СЕГА во соработка со истражувачкиот тим опфати теренска компонента и анализа на постоечка документација и законска регулатива поврзана со сферите на интерес на проектот. Предметот на истражувањето подетално е претставен преку сферите на интерес наведени во продолжение:

Генерални мерки за имплементација:

- Законската легислатива (постоење и спроведување на различни национални закони и подзаконски акти поврзани со Конвенцијата)
- Структури за спроведување на Конвенцијата, координација / мониторинг (работа на Националната комисија за заштитата на правата на децата, процес на воспоставување и функционирање на локални општински комисии за спроведување на Конвенцијата и степенот на спроведување на Националниот план за детски права)
- Соработка со НВО (напорите на државата за соработка со НВОи во спроведување на Конвенцијата; соработка со УНИЦЕФ, меѓусебната соработка со институциите)
- Дистрибуција на Конвенцијата (познавањата за Конвенцијата и детските права, напорите на државата за дистрибуција на Конвенцијата)

Генерални принципи:

- Правото да се даде и да се слушне мислењето на децата и да биде земено во предвид (процедури, практики и механизми за слободно изразување на мислењето, механизми за прибирање на мислењето, вклучување на мислењето на децата во различни документи-фокус на образованието и локалниот живот)

Граѓански права и слободи:

- Во рамки на членовите 13, 14, 15 посебно се анализираше пристапот до информации конкретно за детските права, нивното на достапни информации до децата
- Правото на слободно здружување на децата во земјата и постоечките механизми за слободно здружување кои се ставени на располагање од државата – фокус во образованието
- Недискриминација (член 2)

Образование, забава и културни активности:

- Генерални практики и квалитет на образование
- Неформално образование (застапеност, процедури за спроведување и препознаеност од страна на државата и на целната група деца)
- Интеркултурна димензија на образованието

Теренската компонента опфати шест различни приоди/методи за собирање на податоците и тоа:

Анкета со репрезентативен примерок деца на возраст од 13 – 17 години

Мапирање на локални институции кои работат со деца (НВОи, училишта, единици на локална самоуправа, центри за социјална работа, Заменици Народен правобранител и Регионални канцеларии на МОН)

5 регионални фокус групи со деца на возраст од 10 – 12 години

5 регионални фокус групи со родители

Интервјуа со клучни носители на одлуки поврзани со сферите на истражувањето на национално ниво

Анализа на постоечка документација од областите на интерес

Со цел да се овозможи учество на децата во подготовката на овој извештај, анкетањето на децата од примерокот го спроведоа деца на кои им беше испорачана обука за спроведување на анкетата. Мапирањето на институциите и реализацијата на фокус групите ја вршеа мапирачи и

фасилитатори кои исто така добија обука. Подготовката на репрезентативниот примерок и првичната обработка на анкетите ја спроведуваше Центарот за истражување и креирање политики – ЦРПМ од Скопје на база на критериуми кои вклучуваа етничка припадност, возраст и пол на децата. Вкупниот број на опфатени учесници во истражувањето е:

- 1082 анкетирани деца (статистички репрезентативен примерок)
- 15 Локални самоуправи вклучени во мапирањето (од 14 градови)
- 15 Центри за социјална работа (од 14 градови)
- 105 основни и средни училишта
- 44 Невладини организации (од 14 градови)
- 5 Канцеларии на МОН
- 4 Заменици на народниот правобранител
- 78 деца вклучени во фокус групите (од 5 градови, Скопје, Прилеп, Тетово, Охрид и Штип)
- 59 родители (од 14 градови)

За спроведување на анкетата беше изработен прашалник, за мапирањето за секоја институција беше подготвен посебен прашалник, додека пак за фокус групите и анализата на документацијата се изработија насоки по кои фасилитаторите и истражувачите ги прибираа потребните податоци. Дополнително се реализираа интервјуа со претставници од МОН, УНИЦЕФ, Министерство за надворешни работи (МНР) и со Заменик Народниот правобранител за деца (Правобранител).

2. Резултати од анализата според сегменти на интерес

2.1 Генерални мерки (член 4, 42 и 44)

2.1.1 Подобрена законска регулатива – слаба имплементација

1. Препорака на Комитетот- Комитетот и наложува на државата да ја разгледа законската рамка и да усвои соодветни амандмани со цел да обезбеди усогласеност со Конвенцијата. Комитетот препорачува понатамошни напори на државата со цел принципите на Конвенцијата да се рефлектираат, применат и зајакнат во државната политика и административните практики.

2. Информација од извештајот на државата - Државата известува за преземените подобрувања во рамки на законите, подзаконските акти и националните документи (стратегии, акциони планови и сл.), при што таквите подобрувања се разработувани во соодветниот сегмент од Конвенцијата на кој се однесуваат подобрувањата. Претставените податоци во извештајот на државата за сферите кои се во интерес на нашето истражување (учество во образованието, во локалниот живот, квалитет на образованието, интеркултурно и неформално образование) се во согласност и со информациите од Народниот правобранител за преземените законски подобрувања и како такви сметаме дека се реално прикажани.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Во нашата анализа на документацијата направивме преглед на клучните законски измени во сферите на интерес на истражувањето и истите ги презентираме во продолжение, додека конкретно во секоја сфера понатаму низ извештајот даваме подетални информации на што се однесуваат тие измени.

П2.Преглед на клучните измени - Од 2000 година наваму направени се измени во Законот за заштита на децата и тоа во 2003, 2004, 2005 и два пати во 2008 година⁵, како и измени во Законот за семејство од 1992 година и тоа во 2004, два пати во 2006 и во 2008 година кога е изработен и пречистен текст. Во Законот за социјална заштита од 2006 година направени се измени во 2007 и два пати во 2008 година. Во 2007 година согласно планирањата во НАП донесен е Законот за малолетничка правда но неговата примена е два пати одложена и стапува во сила дури од Јули 2009 година. Врз Законот за основно образование од 2002 година извршени се измени во 2004, а во 2008 година донесен е нов Закон за основно образование кој е во примена и Законот за средно стручно образование од 2006 година.

П3. Во текот на 2000 – 2008 година Народниот правобранител по службена должност и самоиницијативно учествува со свои предлози во измени дополнувања на законите кои се однесуваат на заштитата на правата на децата. Според извештаите на Народниот правобранител може да се констатира дека еден значаен дел од неговите предлози кои се однесуваат на обезбедување еднаквост на децата, недискриминација, еднаков пристап во образованието и сл. се прифатени и вметнати во законите. Поконкретно, според извештајот од Народниот правобранител за имплементација на Конвенцијата и протоколите кон Конвенцијата од 2007 година, по интервенција на Народниот правобранител донесени се или изменети следниве законски документи:

- Донесен е Закон за заштита на децата
- Извршени се измени и дополнувања во Законот за семејство во поглед на семејното насилство и доуредено е правото на детето да одржува лични контакти со родителот со кој не живее
- Извршени се измени и дополнувања по однос на Законот за здравствено осигурување во поглед на ослободување од здравствени трошоци за услуги кои се пружаат на децата со посебни потреби
- Извршени се измени и дополнувања во Кривичниот законик со предвидување посебно Кривично дело „Трговија со луѓе„ и воведување алтернативни мерки
- Во Законот за локална самоуправа предвидени се децата на улица како посебна социјална група на која треба да и се обезбеди заштита
- Извршени се измени на Законот за социјална заштита каде децата на улица се предвидени како посебна социјална категорија и предвидено е формирање дневни центри за деца на улица
- Извршени се измени во Законот за забрана на пушење во кои се забранува рекламирање цигари
- Извршени се измени во Законот за угостителска дејност и Законот за трговија со кои се забранува рекламирање на алкохол и продажба на алкохол и цигари на деца како и забрана за деца да влегуваат во ноќни локали

П4. Интервенцијата во областа на образованието претежно се однесува на обезбедување бесплатно средно и основно образование, воведување задолжително средно образование, подобрување на квалитетот на наставата преку интервенции во наставните содржини и обука на наставниот кадар, поголема вклученост на родителите во одлучувањето во училиштата, акцент на мултиетничкиот карактер на образованието и образованието на мајчин јазик.

П5. Нашиот став е дека промените во регулативата воглавно го содржат социјалниот аспект на детската заштита, го третираат детето како носител на права и обврски, но сеуште не преставуваат еден интегриран систем за заштита на децата. Иако постои регулатива која укажува на обврски на институциите на национално и локално ниво за спроведување на Конвенцијата, сепак во пракса отсуствува примената на регулативата. Делумно ова е резултат

---

⁵ Подетално измените на наведените закони ќе бидат обработувани во соодветната глава од анализата

на некоординацијата на институциите т.е. непостоење на силен Национален координативен систем за спроведување на Конвенцијата. Исто така, едуцираноста на претставниците на институциите за начините за спроведување на Конвенцијата, преземањето добри практики од други земји отсутува и доведува само до декларативни заложби и волја да се примени Конвенцијата. Преку наодите во рамки на конкретните области кои се разработени подолу во извештајот може да се добие претстава за недостатокот на практично спроведување на регулативата.

2.1.2 *Дисконтинуитет во функционирањето и нејасна улога на Националната комисија за заштита на правата на децата*

1. Препорака на Комитетот - Комитетот препорачува државата да одреди механизам со примарна надлежност за координација и евалуација на спроведувањето на Конвенцијата

2. Информација од извештајот на државата - Државата известува за воспоставување на Национална Комисија за заштита на правата на децата во 2001 година со улога да го подготви и мониторира НАП за правата на децата. Но истовремено во извештајот се потенцира дека оваа комисија не профункционирала (стр. 3) согласно својата улога. Понатаму, со цел оваа Комисија да се направи пофункционална државата го подигнува критериумот за членство во Комисијата на ниво на државни советници како претставници на Министерствата.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Според Одлуката на Владата за образување на Национална комисија за правата на децата во Република Македонија бр. 33-5885/1, од 18 септември 2007, објавена во Службен весник 126/2007, се формира Национална комисија со улога да ја следи работата на правата на децата во РМ; да ја следи во континуитет имплементацијата на НАП за правата на децата и на Конвенцијата за правата на детето на ОН; по барање на Владата на РМ подготвува материјали за тематски седници кои ќе бидат посветени на напредокот во областите кои се однесуваат на правата на децата и предлага годишни приоритети согласно НАП за правата на децата; и да го следи спроведувањето на годишните приоритети за правата на децата усвоени од страна на Владата на РМ.

П2. Информација од интервју со претставник на МНР: Од спроведеното интервју со Г-ѓа Светлана Гелева, Раководител на секторот за човекови права при МНР, во 2001 година воспоставена е Национална комисија како работно тело со улога да го изработи НАП за правата на детето. Оваа Комисија го изработила НАП, но понатаму како што и се наведува во Извештајот од државата Комисијата не продолжува со својата улога. Затоа во 2007 година всушност со наведената Одлука се реформира Комисијата сега со улога да го следи спроведувањето на НАП за правата на детето. Во новиот состав на Комисијата се вклучени претставници од Министерствата за правда, труд и социјала, внатрешни работи, надворешни работи, финансии, култура, здравство, образование и од Агенцијата за млади и спорт од рангот Државни советници, како и претставник од Државниот завод за статистика. Исто така во Комисијата се вклучени и Прва детска Амбасада Меѓаши и Детски Парламент на Македонија, како НВОи без право на глас. Во Комисијата консултативна улога има и УНИЦЕФ. Не се познати критериумите на избор на НВОите во Комисијата, се одржуваат редовни седници од формирањето па до денес, но јавноста нема информации за работата на Комисијата. Последниот извештај Комисијата го подготви и поднесе до Владата на 30 Септември 2009 година.

П3. Имајќи во предвид што Комисијата е составена претежно од делегирани претставници по функција, може да се констатира отсуство на експертиза и капацитет како за работа во областа детски права така и за следење на исполнувањето на НАП за правата на децата. За јавноста

недостигаат информации што всушност работи оваа Комисија. Има ограничено вклучување на граѓанскиот сектор во работата на Комисијата.

2.1.3 Неэффективен Национален Акционен План за правата на децата

1. Препорака на Комитетот - Комитетот и препорачува на државата да развие интерминистерски план за акција за детски права, да го зајакне спроведувањето на проекти кои се однесуваат на извештајот на државата и да обезбеди координација и спроведување на политиките. Комитетот и наложува на државата да усвои интегриран пристап за детски права при спроведување на Конвенцијата како и да побара техничка поддршка од УНИЦЕФ во овој дел.

2. Информација од извештајот на државата - Според извештајот на државата усвоен е НАП за правата на децата во март 2006 година со цел да ја дефинира политиката на Република Македонија за зголемена заштита на детските права, воспоставување стандарди против дискриминација, намалување на детската сиромаштија и обезбедување највисоки стандарди во образованието, здравството и социјалната грижа. Документот дефинира краткорочни, среднорочни и долгорочни цели за периодот 2006-2015. Во планот се претставени и досегашните постигнувања.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Според нашата анализа, НАП за правата на децата е обемен и сеопфатен документ кој предвидува глобални стратегии и активности за надлежните државни институции. Спроведувањето на планот може да се набљудува во некои области како на пример во социјална заштита, здравство и сл., но анализата на документот покажува дека отсутствува јасен систем во самиот документ за начинот на кој ќе се врши мониторинг и оценка на спроведувањето на планот. Лоцирани се само генерално носителите на планот т.е. Министерствата, но нема информација каков систем се предвидува да се воспостави за спроведување на планот и следење на спроведувањето. Бидејќи Националната комисија за заштита на правата на децата која е задолжена за спроведување на планот не била постојано функционална, не можат да се најдат информации и извештаи по однос на спроведувањето на планот. Според Извештајот на УНИЦЕФ „Децата во ПЈР Македонија,“ исполнувањето на овој план во голема мерка зависи од буџетските реалокации кои се прават за заштита на правата на децата. Истиот извештај констатира дека во Македонија не постои интегриран систем за заштита на децата и нивните права. Заштитата на децата е воглавно организирана со цел да обезбеди социјална заштита.

2.1.4 Соработка на државата со невладини организации (НВОи) и соработка на институциите меѓу себе

1. Препорака на Комитетот - Комитетот ја охрабрува државата да ја зголеми нејзината поддршка и соработката со НВОи по однос на спроведување на Конвенцијата.

2. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата наведена е соработката на УНИЦЕФ со министерствата како пример за соработка со невладини организации. Во 2005 година потпишан е Акционен план за програмска соработка помеѓу Владата и УНИЦЕФ, а кој треба да се спроведува во периодот 2005-2009 година. Планот ги опфаќа следните области: социјална политика, мониторинг и евалуација; превенција на ХИВ/СИДА и развој и здравје на младите; детска заштита; и ран детски развој и образование. Во извештајот нема информации за соработка со НВОи.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1.Соработка на државата со УНИЦЕФ: Според информациите од интервјуто со Г-дин Шелдон Јет (Sheldon Yett), Претставник на УНИЦЕФ и Г-дин Зоран Стојанов, Офицер за мониторирање и евалуација, оваа година потпишан е новиот Акционен план за програмска соработка помеѓу Владата и УНИЦЕФ со цели од 2010 - 2016 година. Планот ги опфаќа истите сфери како и во претходната фаза со тоа што има промена на методите преку кои ќе се спроведуваат активностите. Во тој контекст интервенцијата ќе биде повеќе насочена кон работа со институциите и со Националната комисија за нивна едукација и јакнење на капацитетот за заштита на детските права, како и работа со одделни коалиции на граѓански организации со цел обезбедување на соодветен мониторинг на спроведувањето на Конвенцијата.

П2. Понатаму, Коалиција СЕГА ја прошири својата анализа во овој дел и ја анализираше не само соработката на државата со НВОи и со УНИЦЕФ, туку и меѓусебната соработка на институциите на локално ниво, како и соработката на Заменик народниот правобранител за детски права со државните институции и НВОи.

П3.Соработка на Заменик народниот правобранител за деца со државните институции, министерствата и НВОи: Според извештаите на Народниот правобранител, државните институции иако постојано се подобруваат сепак не бележат посебно висок степен на соработка со Народниот правобранител. Народниот правобранител реагира на затвореност на МОН и на Министерството за внатрешни работи, додека за повеќе институции како на пример за Бирото за развој на образованието, реагира за ненавремено доставување или т.е. недоставување податоци поврзани со етничката распределба на вработените. Народниот правобранител посочува дека најголемиот дел од дадените препораки до институциите се прифаќаат, но потребен е подолг временски период за да се постигне реакција. Народниот правобранител ја навел како позитивна соработката со некои НВО, но тие се воглавно исти секоја година и се застапени во мал број. Народниот правобранител не практикува потпишување на Меморандуми за соработка со поединечни НВОи и смета дека здружувањето на НВОи по некое прашање од областа детски права може да даде поголеми резултати од колку поединечна работа на НВОи. Имајќи ги во предвид бројните посети и активностите на Заменик народниот правобранител за детски права во училиштата може да се каже дека соработката со нив е на високо ниво.

П4. Наоди од мапирањето: Според мапирањето, институциите на локално ниво генерално известуваат за постоење на некаква меѓусебна соработка по прашања поврзани со Конвенцијата. Таквата соработка не се одвива плански и координирано. Најчесто перцепцијата на институциите за тоа со кого имаат најголема соработка не се поклопува. На пример, додека општините изјавиле дека најмногу соработуваат со училиштата, училиштата пак изјавиле дека најмногу соработуваат со центрите за социјална работа. На национално ниво, локалните институции најчесто соработуваат со „матичната институција,“. На пример училиштата и регионалните канцеларии на МОН најмногу соработуваат со МОН. Исклучок од ова се канцелариите на заменикот Народен правобранител кои подеднакво одбрале и други институции со кои соработуваат на национално ниво. Од анализата може да се заклучи дека училиштата се потенцираат како институција со која сите други најмногу соработуваат.

П5. Наоди од фокус групи со родители: Родителите се слабо информирани за соработка на нивното училиште со некоја друга институција или организација. Мал број од родителите ја познаваат функцијата и полињата на работа на Заменик народниот правобранител за детски права. Тие што знаеле за ова тело дознале од медиумите. Родителите од Скопје сметале дека Народниот правобранител е задолжен само за возрасни и не знаеле за постоење на Заменик народниот правобранител за детски права. Родителите исто така немаат пристап до информации за евентуална соработка меѓу училиштето и правобранителот.

2.1.5 Дистрибуција на Конвенцијата

1. Препорака на Комитетот - Комитетот и наложува на државата да вложи дополнителни напори за дистрибуција на Конвенцијата, да обезбеди обука на професионалците од правната сфера, наставниците, здравствените работници и да ги едуцира возрасните за принципите на Конвенцијата. Комитетот и препорачува на државата да побара техничка поддршка од УНИЦЕФ во овој дел.

2. Информација од извештајот на државата - Државата во својот извештај не дава информации за преземените активности за дистрибуција на Конвенцијата.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Имајќи го во предвид фактот дека во изминатиот период Националната комисија за заштита на правата на децата не функционираше во континуитет, може да се добие впечаток дека отсутствувале активности за систематско информирање и дистрибуција на Конвенцијата, односно едукацијата и информирањето за Конвенцијата се должи на поединечни напори на некои државни или невладини институции за што е потребно пообемно продлабочено истражување да се дознае кои се институции вршеле такви активности, кога и за што конкретно.

П2. Информација од програмата „Училиште по мерка на детето“⁶: Според анализата на спроведувањето на програмата „Училиште по мерка на детето“, од страна на државата, општините МОН и училиштата нема некои посебни активности за дисеминација на Конвенцијата. Оваа анализа наведува дури дека училиштата иако тврдат дека ја знаат Конвенцијата, имаат всушност магловита претстава за Конвенцијата и дека понекогаш може да се најде по некој примерок од Конвенцијата во некои од училиштата.

П3. Имајќи го во предвид горниот факт, за непостоење на систематски механизам за дистрибуција на Конвенцијата и информирање за неа, Коалиција СЕГА истражуваше колку всушност се познава и се користи Конвенцијата во пракса. При тоа покрај информациите за дистрибуција на информации и материјали кои ја пренесуваат содржината на Конвенцијата, како показател беа познавањата на институциите и на децата за содржината на Конвенцијата како и примената на Конвенцијата во пракса.

П4. Наоди од мапирањето: Според извршеното мапирање, сите институции на локално ниво се запознаени со содржината на Конвенцијата, а најголемиот дел од нив и ја консултираат во нивната работа. Сепак процентот на оние која ја консултираат Конвенцијата е скоро за третина помал за разлика од оние кои рекле дека се запознати со неа, што укажува и на недоволна примена на Конвенцијата во праксата. На пример иако 9 општини изјавиле дека ја консултираат Конвенцијата, само 5 од нив успеале да се сетат на случај кога тоа го направиле. Кај училиштата пак постои и тврдењето дека одредбите од Конвенцијата се вклучуваат преку активности во нивните годишни програми.

П5. Наоди од анкетата со децата: Според анкетата со децата, најголем број од децата не знаат што е Конвенцијата за детски права. Само 31% знаат дека Конвенцијата е документ за заштита на детски права. При тоа најголемиот дел од децата или не ја виделе Конвенцијата или не се сигурни дека ја виделе. Иако генерално децата ги избираат и препознаваат детските права сепак 71% од нив велат дека делумно знаат за детските права. Најголемиот дел од нив го препознаваат правото на образование како детско право, па потоа правото да кажат што мислат,

⁶ „Училиште по мерка на детето“, Анализа на ситуацијата, УНИЦЕФ, 15 Август 2007 година Скопје

па правото на живот и последователно правото на заштита од насилство, правото да учат на мајчин јазик, правото на одмор и игра и правото на приватност.

П6. Наоди од фокус групи со деца: Според реализираните фокус групи со деца, една третина од децата на возраст од 9 – 12 години не знаат за Конвенцијата за правото на детето, додека голем дел од децата кои знаат за неа не знаат точно што е тоа ниту некогаш во животот ја виделе. Децата кои знаат за неа ја опишуваат како книга која ги заштитува нивните права; пишани правила кои што се изучуваат; права и слободи кои што ги има едно дете; права на децата меѓу кои и право да одат на училиште и да прават што сакаат; документ каде детето има право на училиште. Во однос на правата кои ги познаваат најчесто го наведуваат образованието, потоа здравствена грижа, сопствено мислење и изразување, право на живот, право на игра, заштита од злоупотреба на детскиот труд, заштита од насилство, право да не бидат одвоени од своите родители. Дел од децата не ја разбираат суштината на правата и тие ги поврзуваат со правила на однесување како на пример не треба да фрлат отпадоци, не треба да се тепаат, не треба да се збори лоши работи, итн.

П7. Наоди од фокус групи со родители: Фокус групите со родителите покажаа дека не сите родители се запознаени со Конвенцијата за правата на детето. Тие што се запознаени ја идентификуваат како меѓународен договор со специфични права, документ со обврски, документ кој Собранието на Република Македонија го има ратификувано во нашата земја. Повеќето од родителите никогаш не ја виделе ниту ја прочитале Конвенцијата. Но родителите сепак успеваат да набројат неколку основни права за кои чуле како право на живот, на образование, здравство, грижа на родителите, социјална заштита. Родителите не се запознаени со сите права на нивните деца и не се информирани кај кого треба да се обратат доколку на нивните деца им е прекршено некое право. Најчесто прекршувано право според нивно мислење е правото на заштита од дискриминација. Родителите и нивните деца при прекршување на правата најчесто се обраќаат на класниот раководител, педагогот и психологот. Во Скопје учесниците ги навеле и СОС телефон, Меѓаши, Полиција, Социјално и Психолог и Педагог.

П8. Наоди од анализа на извештаите на Заменик народниот правобранител: Според извештаите од Заменик народниот правобранител за деца, тој веќе од 2001 година презема активности со цел запознавање на децата и возрасните со Конвенцијата. За таа цел Народниот правобранител организирал повеќе консултативни сесии за ученици, изработил и испечатил брошури за Конвенцијата на повеќе јазици како и брошури со користење на Брајова азбука. Исто така Заменик народниот правобранител за деца реализирал повеќе истражувања во училиштата како на пример истражување за насилството и за вклученост на децата со посебни потреби.

2.2 Генерални принципи

2.2.1 Недискриминација (член 2)

1. Препорака на Комитетот – Комитетот и препорачува на државата да најде алтернативни начини за спроведување на политика на трето дете, наместо исклучување на четвртото дете од социјалните придобивки и да осигура дека сите деца имаат еднаков пристап до таква помош без дискриминација.

2. Информација од извештајот на државата - Државата известува за спроведените законски промени во Законот за заштита на децата а кои се однесуваат на правото на детски додаток за сите деца до 18 години. Во овој дел државата постапила согласно препораката на Комитетот.

П1. Се согласуваме со наведените информации во извештајот на државата. Истовремено сметаме дека информацијата дадена од страна на државата не е доволна за да се отсликаат заложбите на државата да ја регулира оваа сфера или пак да се потенцираат евентуални други напори на други институции во сферата на антидискриминацијата.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Коалиција СЕГА во своето истражување не беше фокусирана на практичната реализација на овој аспект на недискриминација. Со цел да дадеме проширена информација за областа антидискриминација при нашето истражување беа земени во предвид и анализирани и напорите за законско регулирање на антидискриминацијата, состојбата во институциите во поглед на справување со дискриминацијата и перцепцијата на децата дали и колку се чувствуваат дискриминирани.

П2. Наоди од мапирањето: Според изјавите на институциите на локално ниво децата ретко се жалат на дискриминација. Сите институции на локално ниво имаат некакви процедури или начела за забрана на дискриминација. Најчести причини за дискриминација и според децата и според институциите се успехот на училиште, материјалниот статус и етничката припадност на трето место на листата на приоритети. Исклучок има кај НВОи. Според 76% од НВОите децата многу често се жалат на дискриминација и тоа најчеста причина за дискриминација е етничката припадност. Овој наод не кореспондира со изјавите на децата и на другите институции, но може да се објасни со податокот дека еден дел од опфатените НВОи се занимаваат со прашањето на дискриминација, па логично е дека во нивната пракса најмногу се појавуваат вакви случаи на прекршување на правата на децата.

П3. Наоди од анкетата и фокус групите со деца: Според анкетата со децата, 67% од децата изјавиле дека се чувствуваат рамноправни со другите деца, но сепак 56% од нив навеле дека еднаш или повеќе пати се почувствувале понижени. Од овие деца најголем процент се Роми. Во фокус групите децата главно сметале дека се рамноправни со другите деца и никогаш не биле понижувани. Меѓутоа на дел од нив им било потребно толкување што значи тоа рамноправност. Децата кои пријавуваат дека се чувствувале нерамноправни даваат примери во однос на неправедно оценување и дискриминација од страна на наставниците кои давале повисоки оценки и привилегии на одредени деца поради семејни врски или подобар економски статус на нивните семејства.

П4. Наоди од анализата на извештаите на Заменик народниот правобранител за деца: Според извештаите на Народниот правобранител прашањето за дискриминацијата врз децата се отвора уште во 2003 година кога Народниот правобранител за прв пат предлага донесување на Закон за антидискриминација. Во текот на 2007 година Народниот правобранител предлага измени и дополнувања на Законот за Народен правобранител при што поконкретно предлага дефинирање на принципот на недискриминација на децата и забрана за вршење дискриминација на децата по кој било основ, како и предвидување механизми и мерки за заштита во случај на дискриминација. Во текот на 2008 година подготвен е предлог на Закон за антидискриминација од страна на Министерството за труд и социјална политика. Предлог законот беше ревидиран и откако бил прегледан од страна на Националниот совет за Евроинтеграција, била најавена уште една ревизија. Законот сеуште не е усвоен од Собранието. Јавноста нема информации во која фаза се наоѓа законот во моментот.

П5. Наоди од анализа на законите во сферата образование: Дискриминацијата во образованието не била регулирана со претходните закони за основно образование. Законот за основно образование од 2008 година, забранува дискриминација на основа на пол, раса, боја на кожа, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во остварување на

правата од основното воспитание и образование (член 2). Дискриминација по исти основи е забранета и преку Законот за средно образование (52/2002 член 3). Во Националната програма за развој на образованието и во НАП за детски права вклучени се одредби кои забрануваат секаков вид на дискриминација.

2.2.2 Учество на децата во донесување одлуки (член 12 и 13)

1. Препорака на Комитетот - Комитетот и препорачува на државата да продолжи да презема мерки за да обезбеди соодветни можности за изразување на мислењата на децата и нивно земање во предвид согласно принципите на Конвенцијата.

2. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата учеството на децата само се дефинира како еден од клучните принципи и права во триаголникот на детски права. Исто така државата наведува дека спроведувањето на овој принцип ќе овозможи децата да учествуваат во донесувањето одлуки. Потенцирани се законските измени во Законите за семејство, за малолетничка правда, за работни односи според кои се предвидува одредено ниво на учество на децата при донесување одлуки кои ги засегаат нив соодветно на возраста.

П1. Законски подобрувања по однос на правото на учество: Според Законот за семејство и измените и дополнувањата на овој закон во 2004, 2006 и 2008 надлежната институција треба да ги земе во предвид ставовите и мислењата на детето дали сака да одржува контакти со родителот со кој не живее. Оваа обврска да го земат во предвид мислењето на детето е на Центрите за социјална работа (ЦСР), но често пати децата не се прашувани за мислење или пак според заклучокот на Народниот правобранител, мислењето го даваат под влијание на другиот родител. Во истиот закон при признавање на татковството се бара задолжителна согласност од детето доколку тоа има наполнето 16 години. Детето има право да оспорува татковство и мајчинство и може да поднесе тужба се до наполнување на 21 година. Во истиот закон по однос на посвојувањето при воспоставување на односи помеѓу сите страни вклучени во посвојувањето се зема во предвид и волјата на детето ако е постаро од 10 години. Исто така доколку детето кое се посвојува е постаро од 10 години потребна и негова согласност за посвојување, а при чинот на посвојувањето присуствува и детето кое е постаро од 10 години. Дете кое наполнило 15 години може самостојно да заснова работен однос и да располага со својата плата без претходно одобрение од неговиот законски застапник.

П2. Се согласуваме со презентираните информации од државата за законските измени во оваа сфера. Истовремено сметаме дека државата не презема никакви други активности со цел да обезбеди спроведување на правото на учество во другите сфери во кои појасно може да се манифестира придонесот на децата. Коалиција СЕГА согласно својата експертиза го истражуваше спроведувањето на правото на учество посебно во сферата на образованието, во општините и во семејството и резултатите се наведени во делот 3.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди од интервју со Заменик Народниот правобранител за деца: Во 2004 година Заменик Народниот правобранител за детски права известува за воспоставување на Одбор на деца составен од претставници на основните и средните училишта. Целта на Одборот покрај континуирана едукација на децата е и да се слушне мислењето на децата. Овој Одбор е воспоставен со соработка помеѓу Заменик Народниот правобранител за детски права и канцеларијата на УНИЦЕФ. Следните две – три години Заменик Народниот правобранител за детски права известува дека Одборот продолжува со своите активности. Според информациите добиени од разговорот со Заменик Народниот правобранител Г-ѓа Невенка Крушаровска, Одборот за деца опфаќал деца од целата територија на Република Македонија. Изборот на

децата првата година бил според предлог на МОН, додека во следната година членството на Одборот се надополнувало и со номинирање на деца од страна на училиштата, а по иницијатива на Заменик Народниот правобранител за деца. Трошоците за состанување на Одборот ги покривал донаторот, т.е. УНИЦЕФ и по престанувањето на проектот, и покрај тоа што се правени напори да се обезбедат основни трошоци за децата да доаѓаат на средбите сепак Одборот полека замрува со функционирањето. Одборот изработил документ - Информација до МОН во која се дадени мислења и ставови на децата за одредени измени кои би требало да се преземат со цел подобра заштита на нивните права. Ако се разгледаат иницијативите на Заменик народниот правобранител и она што е наведено како барања на децата во Информацијата, може да се заклучи дека Заменик народниот правобранител за детски права покренал еден дел од тие барања на децата и дел од нив се задоволени, како на пример барањата за забрана на рекламирање на цигари и алкохол и продажба на алкохол на малолетни лица.

П2. Наоди од анализа на Законот за основно образование: Законот за основно образование не предвидува никакви мерки за директно вклучување на мислењето на децата и учество на децата во процесите на донесување одлуки кои се битни за нив. Интересите на децата во основното образование се претставени преку нивните родители и учеството на родителите во телата на училиштето. Така, според Законот за основно образование од 2002, и покрај тоа што на ученикот треба да му биде овозможено да учествува при оценувањето на неговите знаења и треба да биде запознаен со оценката (член 53) само родителот е наведен дека има право да поднесе приговор доколку не е задоволен од оценката (член 65). Законот од 2008 воопшто не ја наведува обврската да се извести ученикот туку само да се извести родителот најмалку двапати во секое полугодие (член 67).

П3. Наоди од анализа на Законот за средно образование: Законот за средно образование (52/2002) од друга страна пак, предвидува дека доколку ученикот не е задоволен со некои од годишните оценки има право да поднесе приговор до наставничкиот совет (член 58). Во однос на мислење за воспитно-образовната работа, повторно и во средното образование е предвидено само родителите да можат да го дадат своето мислење преку Советот на родители.

П4. Учеството на децата како декларативна заложба е наведено во Националната програма за развој на образованието и во НАП.

П5. Наоди од анализа на Законот за локална самоуправа: Во рамки на законската регулатива поврзана со локалната самоуправа не постојат одредби со кои би се регулирало учеството на децата во одлучувањето и случаите во кои општините треба задолжително да го овозможат учеството на децата.

П6. Наоди од мапирањето: Согласно нашето истражување, институциите на локално ниво имаат предвидено некакви начини за да го побараат мислењето на децата или пак да ги вклучат децата во донесувањето одлуки. Но во пракса нема конкретни насоки или активности преку кои тоа се прави. Меѓу предвидените начини се потенцираат анкети, неформални разговори, фокус групи. Кај училиштата преовладува вклученост на мислењето на децата за прашања кои не се многу суштински за развојот на децата како демократски индивидуи како на пример донесување одлуки за избор на понуда за екскурзија или локација за матурска прослава. НВОи во најголем дел го бараат мислењето на децата кога ги креираат нивните програми и активности најчесто во случаите поврзани со образованието и со ефективно искористување на слободното време. Општините не ги вклучуваат децата директно ниту во донесување одлуки ниту во процеси на креирање годишни програми и активности за деца. 53% од општините немаат структура преку која децата може да се вклучат во донесувањето на одлуки. Тоа го прават преку НВОите кои работат со деца и преку родителите. Кај центрите за социјална работа заклучокот е дека децата се вклучуваат тогаш кога тоа е предвидено според законот. Многу малку постои

самоиницијативност за вклучување на децата и во други ситуации кога нивното мислење не е задолжително. Според канцелариите на Заменикот народен правобранител мислењето на децата се добива кога ќе излезат на терен за да разговараат со децата или кога децата ќе дојдат кај нив да пријават некој случај.

П7. Наоди од анкетата и фокус групите со деца: 81% од децата знаат и велат дека треба да учествуваат во донесувањето одлуки. Истовремено сметаат дека во училиштето тие не ги донесуваат одлуките ниту пак возрасните (наставниците и родителите) ги консултираат. Истиот став го имаат и децата од фокус групите. Исто така 41% од децата воопшто не се информирани како општината ги донесува одлуките кои се битни за нив, а 35% сметаат дека самостојно ги донесува одлуките. Децата опфатени со фокус групите изјавуваат дека не знаат како општината ги донесува одлуките. На ниво на семејство децата опфатени со анкетата и децата опфатени со фокус групите велат дека се повклучени во донесувањето одлуки и најчесто изјавуваат дека родителите прво ги прашуваат нив па потоа ја донесуваат одлуката. Соодветно на ова, децата имаат најголема доверба да се обратат кон некој член во семејството кога им се повредени правата, т.е. во најголем број случаи тоа е мајката. Исто така родителите се тие кои најчесто го бараат мислењето на децата, но и најчесто го прифаќаат. Наставниците се рангираат во главно на крајот. 72% од децата се задоволни од грижата што возрасните им ја пружаат.

П8. Наоди од фокус групите со родители: И родителите изјавуваат дека ги вклучуваат децата во донесувањето одлуки зависно од возраста, но и од прашањето за кое се одлучува. Повеќето родители не се запознаени со начини за учество на децата во одлучувањето на општината. Дел од родителите сметаат дека нема законска можност за такво учество. Според некои родители во Тетово, советот на општината е отворен за соработка и децата може да присуствуваат на состаноци, меѓутоа не можат да учествуваат во носење на одлуки. Родителите од Кавадарци укажуваат дека минатата година биле вклучени деца во работата на локалната самоуправа преку Детски парламент, каде што нивни претставници оделе на состаноците на Советот на Општината и ја следеле неговата работа. Според родителите кога детето има проблем најчесто се обраќа прво на своите родители па на класниот раководител, педагогот и психологот и на крај кај директорот.

2.3 Граѓански права и слободи

2.3.1 Здружување на децата (член 15)

1. Конкретно за член 15 од Конвенцијата Комитетот не дал препорака до државата

2. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата се цитираат одредбите на Законот за здруженија на граѓани и фондации кои сеуште се важечки и според кои не е дозволено малолетници да основаат здружение на граѓани, додека членството во здруженијата е неограничено за сите. Државниот извештај не дава детална информација за постоечки НВОи кои се занимаваат со заштита на детските права. Нема конкретни информации за реализирана соработка помеѓу државните институции и НВОи. Во пракса соработката се одвива најчесто по иницијатива на НВОи, а во отсуство на државна политика со која би се регулирала соработката според дефинирани критериуми.

П1. Државата известува за воспоставување на Одборот на деца во 2004 година. Оваа информација се поклопува со извештајот на Заменик народниот правобранител за детски права во кој е опишана улогата на овој одбор да се слушнат мислењата на децата по однос на нивните права. Иако оваа информација во извештајот од државата е презентирана во делот граѓански права и слободи и се однесува на правото на здружување, сметаме дека Одборот на деца не

претставува форма на доброволно здружување, бидејќи како иницијатива потекнува од страна на УНИЦЕФ и Народниот правобранител, а децата се избрани по сугестија на МОН и училиштата, а не по доброволен принцип. Затоа, во нашиот извештај Одборот на деца се третира како механизам за искажување на мислењето на децата и претставен е во делот Генерални принципи.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди од работната група за измена на Законот за здруженија на граѓани и фондации: Според информациите кои ги добивме од работата на работната група за измена на Законот за здруженија на граѓани и фондации, се предлага здружение да можат да основаат и лица кои навршиле 15 години со претходна изјава за согласност од нивниот законски старател. Со ваквата предлог одредба практично се оди чекор напред во реализација на правото на децата на здружување, но сепак самата одредба од друга страна пак ги исклучува сите оние кои не навршиле 15 години. Во Законот за основно и средно образование нема никакви одредби со кои се прецизира правото на здружување на децата, што е спротивно од заложбите на државата во НАП за деца во кој се тврди дека истиот почива на триаголникот на детски права во кој еден сегмент е токму учеството на децата.

П2. Наоди од анализа на програмата „Училиште по мерка на детето„: Здружувањето на децата во училиштата според анализата Училиште по мерка на децата е нецелосно регулирано во статутите на некои од училиштата. Иако формално постојат можности за здружување на децата во одделенски заедници, училишни и ученички организации, во пракса нема јасни правила како децата се здружуваат, која е улогата на ученичките заедници и ученичките организации. Децата уште помалку знаат какви се правилата за избор на претставници во тие заедници бидејќи изборот најчесто се врши традиционално и по предлог на наставникот. Според истата анализа децата ретко учествуваат во донесувањето правила на класот, а уште помалку во донесувањето правила на училиштето.

П3. Наоди од фокус групите со деца: Според изјавите на децата од фокус групите, во училиштата најчесто има воспоставени структури на ниво на клас, освен во Тетово каде децата воопшто не знаат за форми на здружување на учениците. Но дури и таму каде се воспоставени на ниво на клас не функционираат на ниво на училиште. Претседателите на класните заедници не учествуваат на наставничките совети но според нив и да учествуваат не веруваат дека ќе сменат нешто. Дел од децата не ги ни препознаваат овие структури како нивни претставници. Децата не се запознаени за постоење на правилник за работа за училишна заедница и истиот правилник го мешаат со правилниците на однесување кои одредуваат правила на однесување на децата во класот како: да се облекуваат пристojно, да не цвакаат мастика на час и сл. Исто така и кога биле запрашани за што може да одлучува одделенската заедница, повторно се наведени воглавно правила за однесување како и одлуки за екскурзии. Според децата од овие структури најмногу функционира благајникот кој најчесто собира пари за копирање на тестови.

П4. Наоди од анкетата и фокус групите со децата: Според анкетата која ја спроведовме, 81% од децата сметаат дека треба да се здружуваат во најразлични организации за остварување на своите права. Децата различно се информирани за организациите во нивниот град кои работат со детски права. 43% знаат за такви организации во нивниот град, а 41% не знаат. Децата од фокус групите покажуваат дека имаат многу слаби познавања кои организации за детски права постојат во нивниот град. Децата од Скопје ги наведуваат Меѓаши и Црвен Крст. Во Прилеп го знаат само дневниот центар за деца со посебни потреби. Децата од Охрид исто така го наведуваат Црвен крст а најмногу знаат за НВО Младински совет од Охрид во чии активности биле и самите вклучени. Децата од Тетово и Штип не знаат да наведат ниту една организација. Освен децата кои биле вклучени во активностите на Младинскиот совет од Охрид, другите не

учествувале во никакви активности на невладини организации во врска со детски права. 77% од децата не членуваат во организации кои работат со детски права, при што поголем процент девојчиња не членуваат за разлика од машките. Од сите етникуми кои ја одбрале варијантата дека членуваат во некоја детска организација најмногу членуваат Ромите со 31%, а најмалку децата од Албанска етничка припадност 16%. Само 30 % од децата учествувале во активности за детски права, 58% не учествувале, а останатите не се сигурни. Од тие кои се изјасниле дека учествувале најголем дел се Роми.

П5. Наоди од мапирањето: За начинот на здружување на децата во училиштето, само 17% од училиштата немаат воспоставено никакви критериуми. Во 55% од училиштата, критериумите се документирани, додека во останатите 28% критериуми има и училиштата велат дека тие им се познати на децата, но не се документирани. Исто така 62% од училиштата велат дека ученичките организации имаат правилници кои ја регулираат нивната работа. Најголем дел од испитаните НВОи имаат свои членови кои се деца и за 48% од нив нема потреба од воспоставување на критериуми за членство на децата, бидејќи секој кој ќе посака да стане член може да го направи тоа. Сепак 39% од организациите имаат критериуми според кои децата можат да станат членови на нивните организации. Во однос на долната граница на возраст на децата која им овозможува да станат членови на НВОи, само две организации изјавиле дека само полнолетни лица можат да бидат нивни членови. За 45% од организациите нема ограничување на возраста, додека за 32% од НВОи, услов за децата да се зачленат во организацијата е тие да имаат наполнето 15 години

2.3.2 Пристап до информации (член 13)

1. Конкретно за член 13 од Конвенцијата Комитетот не дал препорака до државата

2. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата презентирани се информации за преземените законски регулирања со цел заштита на децата од информативни содржини кои се презентираат преку телевизија, а кои би можеле да имаат негативни ефекти врз нивниот психички и интелектуален развој. Во тој контекст државата известува за иницијативата на Заменик народниот правобранител за детски права до Советот за радиодифузија со која е донесен Кодекс за заштита на децата од содржини кои би можеле да имаат негативни ефекти врз нивниот психички и интелектуален развој.

3. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди за спроведување на законските одредбите кои регулираат емитување содржини со штетни последици врз развојот на децата: Во Законот за радиодифузија внесени се одредби со кои се регулира презентирањето на содржини кои може да имаат негативни ефекти врз развојот на децата како на пример порнографски содржини, насилство, емитување на телефонски броеви кои нудат специјални услуги за време на детски програми. Советот за радиодифузија има изработено и прецизни насоки за категоризација на програмите. Во пракса, поголемиот дел од приватните телевизии не се придржуваат до насоките односно прават сопствена проценка кои програми кога треба да се емитуваат. Во периодот до 24.00 часот на телевизиите може да се сретнат филмови и емисии кои содржат физичко насилство, несоодветен речник, експлицитни еротски содржини.

П2. Наоди од анализа на извештаите на Народниот правобранител: По иницијатива на Заменикот народен правобранител за детски права прифатена е забраната за рекламирање на цигари и извршени се измени во Законот за забрана на пушење. Исто така извршени се измени

во Законот за угостителска дејност и Законот за трговија со кои се забранува рекламирање на алкохол и продажба на алкохол, енергетски пијалаци и цигари на деца.

П4. Наоди од мапирањето и анкетата со децата: Коалиција СЕГА истражуваше каков е пристапот на децата до информации за нивните права или информации кои им се потребни во училиштето. Според мапирањето, училиштата најчесто информирањето на децата за нивните права го вршат на традиционален начин, т.е. со користење на огласни табли, писмени соопштенија и усни соопштенија. Сите други институции најчесто ги информираат децата преку брошури и други печатени материјали. Кај дел од институциите постои СОС телефон, но сепак пристапот на децата е ограничен бидејќи се работи за мал број СОС телефони. 2 општини имаат СОС телефони, 4 центри за социјална работа, 2 регионални канцеларии на МОН, два заменици Народни правобранители. Децата најчесто избрале дека се информираат преку ТВ и радио за своите права.

2.4 Образование, забава и културни активности (член 28 и 29)

1. Препорака на Комитетот - Комитетот препорачува државата да ја разгледа алокацијата на финансиски и други ресурси за сите основни и средни училишта со посебно внимание на подигнувањето на квалитетот на образованието во училиштата каде учат децата од малцинските групи. Исто така, Комитетот препорачува државата да ја разгледа можноста за зголемување на бројот на часови по македонски јазик во училиштата каде учат малцинства на волонтерска основа за да овозможи децата на кои македонскиот јазик не им е мајчин да можат да учествуваат на еднакво ниво со децата на кои македонскиот јазик им е мајчин во повисоките нивоа на образование, а каде приемните испити се изведуваат примарно на македонски јазик. Комитетот понатаму предлага дека наставните програми во сите училишта да вклучат поголем фокус на индивидуалниот развој и стручното оспособување на учениците како и поголема меѓуетничка толеранција. Комитетот препорачува државата да побара техничка помош од УНИЦЕФ по ова прашање.

2.4.1 Генерални практики и квалитет на спроведување на образовните процеси

А. Задолжително и бесплатно основно и средно образование

1. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата се вели дека се преземени измени во Законите за основно и средно образование а преку кои се подобруваат условите за образование и почитување на правата на децата. Државата вовеле деветгодишно задолжително основно образование кое се реализира од учебната 2005/2006 година. Во однос на средното образование, во извештајот на државата се вели дека тоа не е задолжително.

2. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

Задолжителното средно образование е воведено во учебната 2008/2009 година. Во рамки на законските измени исто така државата воведува одредби за зголемување на улогата на Училишниот одбор преку вклучување на претставници од бизнисот и обучување на членовите на одборот.

Б. Работа со талентирани деца

1. Информација од извештајот на државата - Државата во својот извештај наведува дека МОН подготвува специјални програми за рана детекција на талентираниите и надарени деца. Напредувањето/преминувањето на децата во образовниот процес во повисоко одделение два пати во текот на основното образование се третира како мерка за третирање на талентот.

2. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди од анализа на извештаите на Народниот правобранител: Една од формите преку која во изминатиот период се работеше на развивање на талентот кај децата беа и пионерските центри. Меѓутоа, во пракса, државата ги укина пионерските центри кои беа јадро за идентификување на талентираниите и надарени деца. За укинувањето на пионерските центри и Заменик Народниот правобранител за детски права известува во своите годишни извештаи, во кои исто така наведува и дека покренал иницијатива за воведување на алтернатива на овие центри како и за алоцирање на средства од буџетот на МОН за поддршка на талентирани деца. Нема конкретни информации што е преземено во оваа насока, но факт е дека до овој момент државата и МОН не понудија алтернативни форми преку кои ќе се идентификуваат и развиваат талентираниите деца.

П2. Наоди од мапирањето: Резултатите од мапирањето покажаа дека училиштата на различен начин работат со посебните групи деца било да се работи за талентирани деца, за просечни или пак за деца кои потешко го совладуваат зададениот материјал. 54% од испитаните училишта имаат критериуми за работа со различни групи на деца, додека 38% им оставаат на наставниците индивидуално да решат како ќе работат со различните групи на деца.

П3. Наоди од фокус групите со родители: Во рамки на предлозите на родителите од фокус групите за подобрување на состојбата, потенцирана е потребата за стимулација на надарените ученици како и за посебен пристап на училиштето во работата со овие ученици.

П4. Наоди од интервју со Г- Га Марија Милошевска, поранешен одговорен во Одделот за детски прва при при Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците: Во рамки на МОН воспоставен е Оддел за детски права при Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците. Одделот иако има потенцијал да биде стручно тело од оваа област има само маргинална улога во заштитата на детските права, без соодветен капацитет и поставеност во хиерархијата на МОН. Од разговорот со Г-ѓа Милошевска може да се констатира токму маргиналната улога на ова тело, слабата проактивност на Одделот, како и незаинтересираноста на МОН да го зајакне овој аспект во својата работа. Учесството на Одделот во активности за заштита на детски права најчесто е во проекти кои ги спроведуваат граѓански здруженија и по иницијатива и покана на граѓанските здруженија.

В. Квалитет на настава и наставен кадар

1. Информација од извештајот на државата - Во извештајот државата наведува дека преку МОН, се преземаат активности за редизајнирање на наставните програми како и развивање на ефикасен систем за оценување на учениците, што ќе придонесе за пообјективно оценување на учениците. Според извештајот на државата, училиштата го реализираат образовниот процес преку нови современи методи кои овозможуваат интерактивност помеѓу наставниците и учениците, а за кои наставниците континуирано се усовршуваат. Исто така воведени се стандарди за квалитет на учебниците кои треба да го зголемат квалитетот на образованието, како и набавка на компјутери за училиштата и обука на наставниците за нивно користење во наставниот процес. Државата според извештајот презела активности за вклучување на децата со посебни потреби во редовниот образовен процес.

2. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Коалиција СЕГА во своето истражување квалитетот на образованието го разгледуваше од аспект на целите на образованието, обезбедување на квалитет, обезбедување на услови за

настава (услови за формирање на училиште и број на ученици во паралелка) и спремност на наставен кадар.

П2. Наоди од анализа на законската регулатива: Законската регулатива покажува дека МОН презема мерки за ревидирање на наставните програми, но при тоа не се предвидени начини за децентрализација на курикулумот како што е предвидено со НПРО. Наставните програми се ревидирани на основа на Концепција утврдена од страна на Министерот и врз основа на цели на образованието кои се утврдени со Законот за основно образование 2008. Со Законот за основно образование од 2008, а со цел обезбедување на квалитет на наставата воведени се две новини. Тоа се самоевалуација (спроведувана од страна на училишна комисија) и програма за развој на училиштето (која вклучува резултати од самоевалуацијата, препораки од извештајот од интегралната евалуација спроведена од страна на Државниот просветен инспекторат, и мислењата од советодавната и стручната помош од Бирото). Самоевалуацијата опфаќа организација и реализација на наставата и учењето, постигањата на учениците, професионален развој на кадарот во училиштето, управување и раководење, комуникации и односи со јавноста, училишната клима и култура и соработката со родителите и со локалната средина. Според измените и дополнувањата на Законот за средно образование од 2006 јавните средни училишта исто како и основните вршат самоевалуација на работата на училиштето и донесуваат развоен план на училиштето. Промените во законската регулатива за напредувањето на наставниците поставуваат механизми за оценување и вреднување на нивната работа меѓутоа додека напредувањето во следен степен се прави на основа на мислење на комисија, објективноста и професионалноста на наставниците се проценуваат само на основа на екстерното проверување на постигнувањата на успехот на учениците (споредено со оценките кои наставникот ги дал). Со тоа повторно квалитетот на наставата се поистоветува со оценките на учениците.

П3. Реформи без соодветно длабинско истражување на долгорочните влијанија и нивната изводливост: МОН презема реформи со цел обезбедување поголем квалитет на наставата, но во праксата следиме случаи на образовни реформи во отсуство на детална анализа која ќе укаже на последиците од воведувањето на одредена реформа. Во продолжение разработени се неколку такви случаи.

- Со Законот од 2008 за основното образование, беше воведено верско образование како изборен предмет во V одделение од осумгодишната програма, или VI и VII одделение по деветгодишна програма. Верското образование започна да се реализира во учебната 2008/09 година како изборен предмет во V одделение со следните опции: „Веронаука“ (Православна, Христијанска, Исламска, Католичка, Евангелско-методистичка или Јудаизам) или „Запознавање на религиите“. Воведувањето на Веронауката од почеток беше предмет на несогласување од страна на дел на јавноста поради неговата спротивставеност со Уставот на РМ како и со членот 11 од истиот закон кој предвидува забрана за верско организирање и дејствување во основното училиште. Во Април 2009 предметот Веронаука беше прогласен за неуставен од страна на Уставниот суд поради спротивност со членот 19 и Амандманот VII од Уставот на Република Македонија кои го утврдуваат секуларниот карактер на државата. Во учебната 2009/10 година децата во V одделение избираат помеѓу предметите „Запознавање на религиите“ и „Класичната култура во европската цивилизација“.

- Со новиот Закон за учебници (94/2008) сите учебници во основно и средно образование се обезбедени бесплатно за учениците почнувајќи од учебната 2009/10. Спроведувањето на реформата наиде на потешкотии поради ненавременото обезбедување на потребните учебници до секој ученик на почетокот на учебната 2009/2010 година. Алтернативно решение беше понудено од страна на Министерството со објавување на интернет страница од која можеа да се симнат во електронска верзија учебниците кои не беа испечатени

навремено. Одреден број ученици кои немаа пристап до интернет не беа во можност да го искористат ова алтернативно решение. Понатаму, кај некои родители и наставници се појави страв од одредбата од законот со која се предвидува „учебниците не смеат да се оштетуваат, потцртуваат или да се означуваат одделни делови од текстот во учебникот“. Доколку наставниците не им укажале на учениците и родителите за постоењето и значењето на оваа одредба се предвидуваат глоби од 5.000 до 10.000 евра за наставниците, 10.000 до 15.000 евра за директорот на училиштето, како и 10.000 до 15.000 евра за училиштето (член 27).

– *Екстерното оценување е предвидено со новите Закони за основно и средно образование и требаше да започне да се реализира на крајот на учебната 2008/09 година. Ова оценување беше планирано да се реализира со ученици од четврто до деветто (осмо одделение според старата програма) и ученици од средно образование со стандардизирани тестови подготвени од Министерството за образование и наука и Државниот просветен инспекторат. Резултатите од оценувањето требаше да послужат за проценување на објективноста на работата на наставниците и да се наградуваат односно казнат со процент од платата според тоа колку се совпаѓаат оценките од екстерното оценување со оценките кои наставниците ги дале на нивните ученици. Во Јуни, Уставниот суд ја разгледуваше уставноста на спроведувањето на екстерното оценување. Со оглед дека тестирањето требаше да се реализира во истиот период на крајот на учебната година судот привремено го стопираше. На почетокот на јули 2009 година Уставниот суд донесе одлука за неуставност на екстерното оценување со оглед дека проценувањето на знаењето на учениците според Уставот е во надлежност на образовните институции, а не на Министерството за образование и наука.*

П4. Наоди од мапирањето: Мапирањето на училиштата покажа дека квалитетот на образованието бил оценуван преку самоевалуација (предвидена со законската регулатива и како главен механизам за контрола на квалитетот) само во 47% од училиштата додека голем дел од училиштата квалитетот го идентификуваат со постигнувањата на учениците. Во најголем број од испитаните училишта просечниот број на ученици е од 25 до 30. Само во 4% од училиштата просечниот број на ученици во еден клас е поголем од 34, што ја преминува законската граница на деца во класот. 87% од училиштата располагаат со компјутерски опремени училници. Меѓутоа само 42% од училиштата имаат и критериуми за користење на компјутерите во наставата, додека во 38% од училиштата одлуката за тоа како ќе се користат компјутерите во наставата ја носат наставниците. Најголем број од училиштата, дури 92 самоиницијативно презеле активности за подобрување на инфраструктурата и условите за работа во училиштето. Најголем дел од нив презеле активности за опремување на училниците со нова опрема како што се клупи и столчиња, како и активности за промена на дограмата и реконструкција или санација на санитарните јазли. Ако се има во предвид дека долг временски период ништо не беше направено на полето на подобрување на инфраструктурата, големиот буџет на МОН за инфраструктурни зафати, како и фондови од страна на меѓународни донатори се поставува прашањето колку училиштата би биле самоиницијативни ако требало сами да ги обезбедат средствата. Во 93% од општините преземени се активности за подобрување на инфраструктурата и условите за работа во училиштата во изминатата година.

П5. Наоди од анкетата со децата и фокус групите: Ефектот од промените во однос на наставните програми и дообуката на наставниот кадар сеуште не се гледаат во пракса. Имено, 60% од децата се задоволни од знаењето кое го добиваат во училиштето во моментот, а кое сеуште не се испорачува комплетно според нови и ревидирани наставни програми, додека 67% од децата сметаат дека наставниците не се креативни во пренесување на таквото знаење. Истите ставови преовладуваат и кај децата од фокус групите. Во однос на бројот на ученици во една паралелка тој се движи меѓу 24-34 ученици според Законот за основно образование од 2008, додека во

средните училишта тој број е регулиран помеѓу 25-34 ученици. Дури 13% од децата рекле дека во нивниот клас имало над 34 деца. Најчесто децата од 16 и 17 години одговараат дека во нивниот клас има над 34 ученици, а и според мапирањето средните училишта предничат со класови кои имаат поголем број на ученици од дозволената законска рамка. Сепак, најголем дел од децата велат дека учат во класови помеѓу 25 – 30 ученици, а потоа следат деца кои се изјасниле дека во нивните класови имаат од 30-34 ученици што е во рамки на законската граница. Иако државата изјавува дека постојано се преземаат активности за подобрување на наставните програми и воспоставување стандарди за квалитет на учебниците, само за 31% од децата учебниците се јасни, додека 52% од децата сметаат дека учебниците се делумно јасни. Исто така 51% од децата сметаат дека само мал број наставници користат интересни методи за да им го пренесат знаењето. И покрај проектот на владата „Компјутер за секое дете“ во пракса се покажува дека не само што нема компјутери во сите училишта туку дека и во случаите каде има тие не се користат. 41% од децата одговориле дека имаат компјутер на училиште но не го користат, додека 21% дека понекогаш користат. Само 44% од децата сметаат дека само во некои простории во училиштето им е пријатно за учење и работа, додека 31% рекле дека во сите простории е пријатно

П6. Наоди од фокус групите со родители: Поголем дел од родителите се задоволни од условите во кои учат нивните деца. Според родителите училиштата се сè поопремени и бројот на ученици во класот се намалува. Со условите не се задоволни родителите во Тетово кои наведуваат дека има класови со поголем број на ученици од дозволено, училиштите се недоволно опремени, наставниците не работат многу со децата туку само даваат оценки на крај, нема систем кој би ги контролирал и селектирал квалитетните наставници. Родителите од Штип укажуваат дека децата имаат премногу предмети за учење и часови на училиште и дека се преоптоварени со многу непотребен материјал за учење. Родителите од сите градови изјавиле дека не се консултирани за квалитетот на наставата.

2.4.2 Неформално образование

1. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата се наведува дека структурата на наставните програми овозможува одредени форми на неформално образование, т.е. предвидува задолжителни, изборни и факултативни предмети, воннаставни активности, соработка со локалната заедница, мониторинг и евалуација и подобрување на образовниот процес.

2. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди од анализа на законската регулатива: Законите за основно и средно образование воопшто не ги наведуваат неформалните форми на образование. Со оглед дека неформалното образование е наведено во Законите за високо образование и за образование на возрасни, може да се заклучи дека неформалните облици на образование се законски дефинирани само за возрасни но не и за деца. НПРО ја нагласува потребата за „градење на ефикасна врска со невладиниот сектор и негово промовирање во *клучен партнер* во развојот на образованието и земјата во целост“ како и за „поделба на одговорностите и активностите, во согласност со приоритетите на државата, меѓу владата и невладиниот сектор“.

П2. Наоди од мапирањето, анкетата со децата и фокус групите со родители и деца: Според спроведеното истражување на Коалиција СЕГА, училиштата во најголем број – 67% не го регулираат учеството на учениците во училишните и вон училишните активности. Според претставниците на училиштата, секој ученик може да учествува во таквите активности. За 31% од училиштата раководителот на активноста ги селектира учениците кои учествуваат во училишните и вон училишните активности. Децата од своја страна во 53% одговориле дека

понекогаш имаат можност за учество во спортски и културни активности, додека само 27% одговориле дека имаат доволно можности за учество. Децата во поголем процент учествувале во едукативни активности надвор од училиштето – 67%. Тоа го кажуваат и децата од фокус групите и родителите.

2.4.3 Интеркултурна димензија на образованието

1. Информација од извештајот на државата - Во извештајот на државата се наведува дека децата на кои македонскиот јазик не им е мајчин јазик ќе учат на својот мајчин јазик во заедниците како што е утврдено со законот.

2. Наоди и информации од истражувањето на Коалиција СЕГА

П1. Наоди од анализа на законската регулатива: Пред Законот за основно образование од 2008, единствена интеркултурна димензија во законите како за основно така и за средно образование е ставот кој утврдува дека припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик го прославуваат традиционалниот ден на просветата на соодветната заедница со културни и други манифестации. Во новиот Закон за основно образование од 2008 се обрнува повеќе внимание за интеркултурната димензија преку нагласување на потребата за меѓусебна толеранција, соработка, почитување на другите и нивните права како и нивната култура. Меѓутоа предвидено е овие теми со интеркултурна димензија да се разработуваат на часот на одделенската заедница. Од друга страна Законот за средно образование не е дополнет соодветно на промените во Законот за основно образование и не содржи ставови кои би ја регулирале интеркултурната димензија на средното образование освен претходно наведениот за прославување на традиционалниот ден на просветата. НАП поставува како цел дека сите деца без оглед на пол треба да добијат бесплатно и квалитетно образование и да се обезбеди интеркултурна и интер-етничка димензија на истото. Интеркултурниот аспект исто така е наведен и во Програмата за средно и пост-средно образование која поставува дека во текот на средното и пост-средното образование различните културни групи треба да негуваат односи на заемна соработка, а не да негуваат услови да живеат едни покрај други. НПРО од друга страна говори за поддршка на мултикултурализмот во образовниот процес во кој фокусот е врз поединецот и го задолжува МОН да поддржува иницијативи кои ќе имаат мултиетнички карактер и кои поттикнуваат размена меѓу културите. НПРО ја наведува мултикултурната димензија и во секој степен на образование.

П2. МОН и ОБСЕ на 8 Октомври 2009, го објавија Предлог документот за воведување интегриран образовен систем. Политиката на интеграција на етничките заедници преку образованието која се промовира преку овој документ ги предвидува следниве мерки: заеднички наставни и воннаставни активности на учениците од различни етнички заедници, малцинските заедници да го изучуваат македонскиот јазик, а децата од македонската заедница да ги изучуваат јазиците на другите етнички заедници, дополнителни критериуми и обуки за наставниот кадар, механизми за промоција на мултикултурализмот во учебниците, подобрување на менаџментот на училиштата.

П3. Наоди од мапирањето и анкетата со децата: Според истражувањето, 19% од испитаните училишта изјавиле дека не сите ученици имаат можност да учат на мајчин јазик. Во 70% од овие училишта Ромите немаат можност да учат на својот мајчин јазик бидејќи не постои настава на Ромски јазик. Од друга страна иако предметот е избран сепак нема литература ниту кадар за изучување Ромски јазик. Во 40% од училиштата Турците не учат на својот мајчин јазик. Во помал број училиштата споменуваат дека Албанците, Бошњаците, Власите и Србите не учат на својот мајчин јазик. Најголем дел од децата изјавуваат дека учат на својот мајчин јазик 76% (освен на часовите по странски). Според етничка припадност најголем дел од Ромите 57% се изјасниле дека не учат на мајчин јазик и Власите во 60% се изјаснуваат дека не учат на својот мајчин јазик.

Децата и натаму најмногу дознаваат за другите етнички заедници преку семејството, а потоа следува содржината на учебниците. Општата тенденција е дека децата во најголем дел одбираат дека малку или воопшто не ги познаваат другите заедници. Македонците се заедница која децата најмногу ја познаваат. Според етничка припадност состојбата е малку поразлична. Кај Турците како заедница која најмногу ја познаваат се Власите, а кај Ромите, Турците. Најмалку позната заедница за Албанците, Македонците, и Турците се Ромите, а за Србите се Власите. За Власите подеднакво непознати се и Турците и Албанците и Ромите. Од предметите кои ги учат децата најмногу дознаваат за другите етнички заедници преку предметот граѓанско образование, историја, мајчин јазик и литература и запознавање со религиите.

3. Прилози

Прилог 1 - Табела за опфатеност на испитаници во истражувањето

1. Мапирање

Табела 1: Училишта вклучени во мапирањето според градови

	Број на училишта	%
Кавадарци	8	7,0
Битола	10	9,0
Куманово	11	10,0
Штип	6	6,0
Виница	3	3,0
Гевгелија	3	3,0
Прилеп	7	7,0
Ресен	3	3,0
Охрид	6	6,0
Струга	3	3,0
Дебар	2	2,0
Гостивар	8	7,0
Тетово	6	6,0
Скопје	29	28,0
Вкупно:	105	100,0

Табела 2: НВОи вклучени во мапирањето според градови

	Број на НВОи	%
Кавадарци	2	4,5
Битола	6	13,6
Куманово	5	11,4
Штип	5	11,4
Виница	2	4,5
Гевгелија	1	2,3
Прилеп	3	6,8
Ресен	1	2,3
Охрид	3	6,8
Струга	2	4,5
Дебар	3	6,8
Гостивар	2	4,5
Тетово	4	9,1
Скопје	5	11,4
Вкупно:	44	100,0

17 општини од 14 градови беа вклучени во мапирањето. Четири од овие општини се од градот Скопје.

15 Центри за социјална работа беа вклучени во мапирањето. Центрите од Дебари и еден од Скопје не учествуваа во мапирањето.

5 Регионални канцеларии на МОН беа вклучени во мапирањето и тоа од Битола, Гевгелија, Дебар, Куманово, Штип и Тетово

4 од вкупно 6 Регионални канцеларии на Народниот правобранител беа вклучени во мапирањето и тоа од Битола, Тетово, Куманово и Штип

2. Анкета со децата

Табела 3: Деца вклучени во анкетата според градови

	Број на испитаници	%
Скопје	419	38,7
Гевгелија	18	1,7
Ресен	14	1,3
Охрид	47	4,3
Тетово	91	8,4
Куманово	102	9,4
Гостивар	96	8,9
Виница	19	1,7
Штип	40	3,7
Струга	71	6,6
Прилеп	65	6,0
Битола	79	7,3
Дебар	21	1,9
Вкупно:	1082	100,0

Табела 4: Деца вклучени во анкетата според етничка припадност, пол и возраст

Пол		Етничка припадност								Возраст							
машки	женски	Мак.	Албанци	Турци	Роми	Срби	Власи	Бошњаци	други	10	11	12	13	14	15	16	17
556	526	648	339	26	36	7	5	0	19	5	2	2	189	207	211	222	243
Вкупно:		1082															

2. Фокус групи со деца

Фокус групите вклучија деца од 5 градови и тоа Скопје, Штип, Прилеп, Охрид и Тетово

Табела 5: Деца вклучени во фокус групите според етничка припадност

	Број на испитаници
Македонци	50
Албанци	20
Бошњаци	3
Египјани	2
Турци	1
Роми	1
Власи	1
Вкупно:	78

Табела 6: Деца во фокус групите според возраст

	Број на испитаници
9 години	5
10 години	24
11 години	27
12 години	22
Вкупно:	78

3. Фокус групи со родители

Фокус групите вклучија 59 родители од 14 градови (Скопје, Куманово, Штип, Прилеп, Битола, Гевгелија, Веница, Кавадарци, Охрид, Ресен, Струга, Тетово, Гостивар и Дебар)

Табела 7: Родители во фокус групи според етничка припадност

	Број на родители
Македонци	46
Алабанци	10
Срби	1
Турци	2
Вкупно:	59

Табела 8: Родители во фокус групи според возраста на нивните деца

	Број на родители
10 - 12	24
13 - 15	14
16 - 17	21
Вкупно:	59

Табела 9: Родители во фокус групи според нивото на образование

	Број на родители
Високо	18
Средно	33
Основно	7
Незавршено основно	1
Вкупно:	59

Табела 10: Родители во фокус групи според функција која ја имаат

	Број на родители
Членови на совет на родители	5 (1 во основно и 4 во средно училиште)
Претседател на совет на родители во основно училиште	2
Член на Училишен одбор	1
Членови во градски совет (во Охрид и Ресен)	2
Вкупно:	10

Прилог 2 – Листа на анализирани закони и документи

Анализирани закони:

1. Образование

Основно образование:

Закон за основно образование – Пречистен текст, Службен весник, бр. 52/2002

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=769>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр 40/2003

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=770>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр. 63/2004

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=774>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр. 55/2005

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=775>

Закон за дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр.81/2005

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=776>

Закон за дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр. 113/2005

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=777>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр. 35/2006

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=778>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр. 70/2006

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=837>

Одлука на Уставниот суд на Република Македонија, бр.. 70/2006 – 0-1 од 17.01.2007

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=967>

Закон за измени и дополнувања на Законот за основно образование , Службен весник, бр .51/2007

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=953>

Закон за основно образование, , Службен весник, бр. 103/2008

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=1&zlD=829>

Средно образование:

Закон за средно образование – Пречистен текст, Службен весник, бр. 52/2002

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=745>

Закон за измени и дополнувања на Законот за средно образование , Службен весник, бр.49/2007

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=940>

Закон за измени и дополнувања на Законот за средно образование , Службен весник, бр.81/2008

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=1126>

Закон за измени и дополнувања на Законот за средно образование , Службен весник, бр.92/2008

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=1134>

2. Заштита на децата

Закон за заштита на децата Службен весник, бр. 98/2000

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=1&zID=11>

Закон за измени и дополнувања на Законот за заштита на децата Службен весник, бр.17/2003

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=678>

Закон за измени и дополнувања на Законот за заштита на децата Службен весник, бр.65/2004

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=649>

Закон за измени и дополнувања на Законот за заштита на децата Службен весник, бр.113/2005

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=802>

Закон за измени и дополнувања на Законот за заштита на децата Службен весник, бр.98/2008

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=1150>

Закон за измени на Законот за заштита на децата Службен весник, бр.107/2008

<http://www.pravo.org.mk/download.asp?ID=2&slD=1176>

3. Семејство

Закон за семејство, Службен весник бр. 80/92

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Semejstvo_1992.pdf

Закон за измени и дополнувања на Законот за семејство, Службен весник бр. 9/96

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/semejstvo_ID_96.pdf

Закон за измени и дополнувања на Законот за семејство, Службен весник бр.. 38/2004

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/semejstvoto_ID_17062004.pdf

Закон за измени и дополнувања на Законот за семејство, Службен весник бр.. 33/2006

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/semejstvoto_ID_20032006.pdf

Закон за измени и дополнувања на Законот за семејство, Службен весник бр.. 84/2008

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/ID_Zakon_za_semejstvo_84_11072008.pdf

Закон за семејство – Пречистен текст, Службен весник бр. 157/2008

<http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/zakon%20za%20semejstvo.pdf>

4. Малолетничка правда

Закон за малолетничка правда, Службен весник бр. 87/2007

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Zakon_za_maloletnicka_pravda_87_12072007.pdf

Закон за измени на Законот за малолетничка правда, Службен весник бр. 103/2008

http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/I_MALOLETNICKA_PRAVDA_103_19082008.pdf

Закон за измени на Законот за малолетничка правда, Службен весник бр. 161/2008

<http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/I Zakon za Maloletnichka pravda 161 2412200 8.pdf>

5. Локална самоуправа

Закон за локална самоуправа, Службен весник бр. 5/2002

<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=219&qid=50&tid=1&page=documentlaws.php>

6. Социјална заштита

Закон за социјална заштита – Пречистен текст, Службен весник бр. 21/2006

<http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/socijalnata zastita precisten.pdf>

Закон за измени и дополнувања на Законот за социјална заштита, Службен весник бр. 98/2006

<http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/ID socijalna zastita 98 04082008.pdf>

Закон за измени и дополнувања на Законот за социјална заштита, Службен весник бр. 161/2008

<http://www.pravo.org.mk/download/Zakoni/Sub/ID Zakon za Socijalna zashtita 161 24122008.pdf>

7. Извештаи на Народниот правобранител:

Годишен извештај 2000, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2001

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj-2000.pdf

Годишен извештај 2001, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2002

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzv-2001.pdf

Годишен извештај 2002, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2003

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj%202002.pdf

Годишен извештај 2003, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2004

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzv-2003-mak.pdf

Годишен извештај 2004, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2005

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzv-2004-Mak.pdf

Годишен извештај 2005, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2006

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj-2005-WEB.pdf

Годишен извештај 2006, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2007

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj-2006-makedonska%20verzija.pdf

Годишен извештај 2007, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2008

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj-2007-mak.pdf

Годишен извештај 2008, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2009

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/Godisen%20izvestaj-2008.pdf

Извештај за спроведувањето на Конвенцијата за правата на детето и нејзините протоколи 2000 – 2005, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2007

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/lzvestaj-mk-Konvencija%20za%20pravata%20na%20decata-%2024.10.2007.pdf

Информација од посетите на основни и средни и училишта за едукација на децата за нивните права и обврски, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2009

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/Informacija-Ucilista-2009.pdf

Посебен извештај на Народниот правобранител за вклучување на децата со посебни потреби во образованието, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје 2006

http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/Posebni%20potrebi%20na%20decata1%20-mak.pdf

Анализирани документи:

Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, CRC/C/15/Add.118, 23 February 2000; UN Committee on the Rights of the Child

Иницијален извештај на државата, Република Македонија, Министерство за надворешни работи, Скопје, 1997; CRC/C/8/Add.36

Втор периодичен извештај на Република Македонија за спроведување на Конвенцијата за правата на детето, Министерство за надворешни работи, Скопје Јуни 2007

Национален Акционен План за заштита на правата на децата во Република Македонија, 2006 – 2015, Министерство за надворешни работи, Министерство за образование, Агенција за млади и спорт, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за здравство, Министерство за внатрешни работи, Агенција за комуникации, Народен правобранител на Република Македонија, Скопје Декември 2005

Децата во ПЈР Македонија, Анализа на ситуацијата, UNICEF Февруари 2009

Анализа „Училиште по мерка на децата,, UNICEF, Август 15 2007

Локален акционен план за детски права 2009 – 2011, Општина Битола, Декември 2008

Локален акционен план за детски права 2009 – 2011, Општина Штип, Јануари 2009

Child-Focused Public Expenditure Review, UNICEF, 2009

http://www.unicef.org/tfymacedonia/MK_ChildFocusedPER_ENG.pdf

Multiple Indicator Cluster Survey 2005-2006, UNICEF, Државен завод за статистика, 2007

<http://www.unicef.org/tfymacedonia/MICS-ENG-1.pdf>

Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, Министерство за образование и наука, Скопје 2006

<http://www.npro.edu.mk/>

Национална стратегија за Роми во Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија, Скопје 2004

http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf

Decade Watch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005-2006, World Bank, OSI, Budapest 2007

<http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20%20Complete%20%28English;%20Final%29.pdf>

Национален Акционен план за образование, Декада за вклучување на Ромите, 2005-2015 – Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Скопје 2004
http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/akcioneni_planovi.pdf

Прилог 3 – Листа на интервјуирани клучни преставници од сферата заштита на детски права

1. Г-ѓа Невенка Крушаровска, Заменик Народен правобранител за детски права
2. Г-дин Sheldon Yett, UNICEF претставник
3. Г-дин Зоран Стојанов, Офицер за мониторинг и евалуација на UNICEF
4. Г-ѓа Светлана Гелева, Раководител на сектор за човекови права при Министерство за надворешни работи
5. Г-ѓа Марија Милошевска, поранешен одговорен во Одделот за детски прва при Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците

Прилог 4 – За Коалиција СЕГА

Коалицијата на младински организации СЕГА е формирана во 2004 година и во моментот брои 31 НВО членки од различни региони на Република Македонија. Коалиција СЕГА уште од 2004 година работи на младинското учество во процесите на донесување одлуки. Коалицијата во партнерство во Агенцијата за млади и спорт го спроведе и поддржа процесот на подготовка на Националната стратегија за млади во 2004 – 2005 година. Првично во фокус на активностите на Коалицијата беа младите средношколци, студенти и невработени кои го комплетираа процесот на образование на возраст од 15 – 30 години, но согласно стратегијата за работа на Коалицијата целната група е проширена со цел да ги опфати и децата вклучени во системот на основното образование на возраст над 10 години и да работи со нив на едукација и менторство за остварување на правото на учество во образованието и во локалниот живот и правото на здружување.

Другиот аспект во работата на Коалицијата е соработката со локалните институции (општини, училишта, центри за социјална работа, НВОи) со цел воведување на концептот на учество на децата и младите во процесот на донесување одлуки. Во тој контекст Коалицијата има воспоставено активна соработка со преку 20 општини во Република Македонија со кои работи на подготовка и воведување на модели на учество на децата и младите. На национално ниво, Коалицијата претежно соработува со Агенцијата за млади и спорт и МОН во подготовка и донесување на младински политики со цел регулирање на младинскиот живот и младинското организирање во државата. Во периодот 2007-2009 година Коалицијата СЕГА во партнерство со Агенцијата за млади и спорт на РМ го изработи и го промовираше на локално ниво Националниот Акционен план за имплементација на стратегијата за млади.

Со цел јакнење на граѓанскиот сектор Коалицијата спроведува активности за зајакнување на капацитетот на младинските организации и покренува иницијативи за формирање и поддршка на нови младински организации посебно во региони во кои отсуствува младинското здружување, како на пример регионот на Источна Македонија.

Прилог 5- За истражувачкиот тим

Истражувачкиот тим беше составен од три лица кои имаат посебен интерес во сферата на истражувањето, знаење од областа детски права или знаење и практично искуство во примена на методите на теренски истражувања и анализа. Станува збор за млади истражувачи со соодветна академска позадина за спроведување на научни истражувања. Лидерот на тимот Елизабета Марковска Спасеноска е Магистер по менаџмент на човечки ресурси при Институтот за социолошки и политичко правни истражувања во Скопје, институција која е високо рангирана и позната во делот на теренските истражувања. Елизабета има долгогодишно искуство во граѓанскиот сектор, работи претежно со младински организации и организации кои работат на остварување на правото на образование специфично за децата Роми. Таа има изготвено повеќе анализи, евалуации на проекти и организациски проценки. Марија Нашоковска е Магистер по јавна администрација при Maxwell Graduate School, Syracuse University, САД. Марија има искуство во реализација на фокус групи поврзани со малцински прашања, истражување на документација и има изготвено повеќе експертски анализи и извештаи во областа социјална инклузија. Теодора Ајановска Глигорова е Магистер по човекови права при Универзитетот на Централна Европа во Будимпешта. Исто така Теодора е и дипломиран педагог при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје и има работно искуство во областа спроведување на детски права со посебен фокус на правото на образование. При подготовката на репрезентативниот примерок за анкетата со деца и првичната обработка на податоците, истражувачкиот тим соработуваше со Центарот за истражување и креирање политики – ЦРПМ, организација и истражувачки центар кој работи на промоција на доброто управување и развојот во Македонија на база на релевантни истражувања базирани на докази, испорачува обуки, консултации и изработува истражувања, анализи и евалуации.